

Zaposlenost žena i pristup sustavu predškolske skrbi za djecu u Hrvatskoj: postoji li veza?

IVANA DOBROTIĆ*

TEO MATKOVIĆ

JELENA BARAN

Studijski centar socijalnog rada

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Zagreb, Hrvatska

Izvorni znanstveni rad

UDK 373.2:331.5-055.2(497.5)

doi: 10.3935/rsp.v17i3.924

Primljeno: prosinac 2009.

Dostupne usluge skrbi za djecu od izuzetnog su značaja za prevladavanje sukoba između obiteljskih obveza i plaćenog rada te omogućavanje neprekinitih radnih karijera oba roditelja. Ovu tvrdnju podupiru nalazi brojnih istraživanja te ju zagovaraju europski, kao i recentni hrvatski strateški dokumenti. Osnovni je cilj rada ustanoviti postojanje, snagu te smjer povezanosti zaposlenosti žena i obuhvata uslugama skrbi za djecu na razini županija u Hrvatskoj u razdoblju od 1998. do 2009. godine. Ustanovljeno je postojanje stabilnih i velikih regionalnih razlika u obuhvatu djece predškolskim programima i zaposlenosti žena. Postoji snažna korelacija između razine ovih dvaju indikatora, no njihova promjena na godišnjoj razini značajno je slabije povezana. Rezultati regresijskih analiza na različitim specifikacijama ovog panela ukazali su na snažnu intervenirajuću ulogu promjene županijske razine BDP-a u kretanju razine zaposlenosti žena. Razmatrajući mogući smjer uvjetovanosti, ustanovljena je veza podjednako slabog intenziteta kao u simultanom modelu i kada se promjena u razini zaposlenosti žena predviđa promjenom razine obuhvata predškolskom skrbi u prethodnoj godini. Međutim, povezanost je snažnija u modelu gdje je pretpostavljeno kako obuhvat uslugama skrbi proizlazi iz promjene razine zaposlenosti u prethodnoj godini, pružajući plauzibilnost ovom smjeru utjecaja. Ovi nalazi ukazuju da postojeća organizacija sustava predškolske skrbi u Hrvatskoj ne potiče značajnije zapošljavanje žena te ne omogućava ravnomjeran pristup pravu na skrb svim građanima.

Ključne riječi: hrvatski sustav predškolske skrbi, zaposlenost žena, skrb za djecu, regionalne razvojne razlike.

UVOD

U protekla dva desetljeća na području Europe politike skrbi postaju jednim od

ključnih područja javnih politika uslijed negativnih demografskih trendova, rastućeg sudjelovanja žena na tržištu rada te pritiska težnji za konkurentnošću (Rostgaard,

* Ivana Dobrotić, Pravni fakultet/Faculty of Law, Nazorova 51, 10 000 Zagreb, Hrvatska/Croatia, ivana.dobrotic@pravo.hr

2002.)¹. Na to najbolje ukazuje podatak da su javna izdvajanja na usluge za djecu porasla za više od 33% između 1997. i 2003. godine (Jensen, 2009.). Potrebi za formalnim oblicima skrbi doprinosi i sve kasniji odlazak u mirovinu te povećana prostorna mobilnost stanovništva, što dovodi do sve manje mogućnosti organiziranja neformalnih oblika skrbi. Sve to ukazuje na višestruku važnost usluga skrbi. Činjenica da povećanje obuhvata djece predškolskim programima postaje sastavnim dijelom strategije zapošljavanja na razini EU-a dodatno ukazuje kako one postaju bitnima za ispunjenje rastućih zahtjeva za sudjelovanjem žena na tržištu rada.

Iako i Hrvatska u strateškim dokumentima ističe važnost i potrebu daljnjeg razvoja usluga skrbi, Zrinščak (2008.:318) upozorava kako se radi o »nepravедno zapostavljenom području obiteljske politike« budući da sustav javnih usluga nije bio predmetom bitnih političkih odluka niti javnih rasprava. Tako je situacija i na razini implementacije nešto drugačija te u pokrivenosti djece predškolskim programima Hrvatska zaostaje za europskim zemljama (Matković, 2007.). Također, sustav je predškolske skrbi u Hrvatskoj još od svog utemeljenja decentraliziran (Lipovac, 1985.) te postoje izuzetne razlike između jedinica lokalne samouprave u obuhvatu djece uslugama skrbi. Razlike su već na županijskoj razini veće nego razlike između Hrvatske i drugih zemalja EU-a.² Istovremeno, u Hrvatskoj postoje velike razlike i u stopi zaposlenosti žena u pojedinim županijama (Kerovec, 2003.).

Slijedom navedenoga, namjera je ovoga rada, prvo kroz pregled literature ustanoviti koje su konceptualne pretpostavke povezanosti zaposlenosti žena i obuhvata usluga-

ma skrbi za djecu, a potom empirijski na razini županija ustanoviti postojanje i snagu ove veze u Hrvatskoj u razdoblju od 1998. do 2009. godine. Drugim riječima, koliko su snažno na županijskoj razini međusobno povezani razina i kretanje zaposlenosti žena s jedne te raširenost usluga za djecu s druge strane.

Rad započinje razmatranjem koncepta skrbi, posebice skrbi za djecu u okviru javnih politika uključujući recentne politike EU-a, nakon čega slijedi rasprava o važnosti funkcije sustava predškolske skrbi za zapošljavanje žena. Nadalje se raspravlja o stanju u Hrvatskoj uz pregled recentnog zakonodavnog okvira predškolskog sustava u Hrvatskoj te strateških dokumenata koji naglašavaju važnost veze sustava predškolske skrbi i zapošljavanja. Nakon predstavljanja korištenih indikatora, izvora i metoda slijedi usporedni pregled kretanja obuhvata predškolskom skrbi te kretanja zaposlenosti žena prema županijama, a zatim se utvrđuju analitički modeli povezanosti apsolutnih razina i godišnjih promjena zaposlenosti žena i obuhvata vrtićima uz kontrolu za kretanje BDP-a. U zaključnoj se raspravi analitički nalazi povezuju s institucionalnim okvirom i ranijim spoznajama.

KONCEPT SKRBI

Akademski se interes za koncept skrbi javlja tek 1970-ih godina (Leira, 1994.; Saraceno, 2008.). Prvi se radovi u pravilu usmjeravaju na neplaćenu, neformalnu skrb u obitelji, da bi se s vremenom koncept proširio te se pažnja sve češće usmjerava na međunarodnu usporedbu sustava skrbi (Daly i Lewis, 2000.). Time koncept dobiva sve veću važnost i u studijama koje se usmjeravaju na promjene socijalne države, što prvotno nije bio slučaj. Daly i

¹ Ovaj rad nastao je u okviru rada na projektu Pokazatelji socijalne kohezije i razvoj hrvatskoga socijalnog modela (066-0661686-1432), provedenog uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske.

² Usp. slika 2. i Matković (2007.), slike 6.-9.

Lewis (2000.) naglašavaju kako je skrb u analizama potrebno konceptualizirati na način koji zahvaća društvene, političke i ekonomske okvire unutar kojih sustav djeluje te u tom kontekstu »društvenu skrb« smatraju primjerenim teorijskim alatom bitnim za analizu socijalne države. Defini- raju je kao »aktivnosti i odnose uključene u zadovoljavanje fizičkih i emocionalnih potreba ovisnih odraslih osoba i djece te normativne, ekonomske i društvene okvi- re unutar kojih se ona oblikuje i provodi« (Daly i Lewis, 2000.: 285). Kada se govori o skrbi, posebice se ističe dualizam konce- pta te razlikujemo formalni i neformalni sektor pružanja skrbi, javnu i privatnu skrb, plaćenu i neplaćenu skrb (Leira, 1994.), skrb za djecu i skrb za odrasle (Daly i Lewis, 2000.), a u kontekstu prava koja se ostvaruju unutar sustava skrbi - novčana da- vanja i usluge (Rostgaard, 2002.). Slijedom polaznih postavki, u ovom ćemo se radu ograničiti samo na formalni sektor usluga skrbi za djecu.

Društveni značaj skrbi za djecu

Demografske, ekonomske i društvene okolnosti dovode do rastuće važnosti poli- tika skrbi, prije svega onih usmjerenih djeci. Daly i Lewis (2000.) ističu kako de- mografski i financijski faktori doprinose povećanim zahtjevima za pružanjem skr- bi, dok društveni faktori (prije svega promijenjene norme odnosa unutar obitelji i među srodstvom te promijenjena uloga žena) dovode do uvjeta drugačijih od onih unutar kojih je skrb tradicionalno bila or- ganizirana. To stavlja višestruki pritisak na sustave skrbi te iziskuje dodatne promjene i prilagodbe.

Pridavanje rastuće važnosti javnim poli- tikama skrbi za djecu autori prvotno pri-

pisuju pritiscima tržišta rada koje iziskuje veće uključivanje žena, povijesno glavnih pružatelja skrbi, te demografskim promje- nama (Daly i Lewis, 2000.; Mahon, 2002.; Esping-Andersen, 2002.a; Bettio i Planten- ga, 2004.; Michel, 2006.; Wincott, 2006.; Jenson, 2006.). Razvoj je politika skrbi u kontekstu veće participacije žena na tržištu rada važan s aspekta usklađivanja obiteljskih obaveza i plaćenog rada, ekonomskog rasta te održivosti postojećih socijalnih sustava. Širenje ponude skrbi može djelovati i kao čimbenik rasta fertiliteta (Esping-Andersen, 2002.a, 2002.b; Bettio i Plantenga, 2004.). Naime, kada je rast ženske zaposlenosti popraćen odgovarajućim politikama usmje- renim usklađivanju obiteljskih obaveza i plaćenog rada, viša se participacija žena na tržištu rada postiže bez smanjivanja fertiliteta (Esping-Andersen, 2002.a; Jau- motte, 2003.). Formalna skrb za djecu uje- dno ublažava i posljedice pluralizacije obi- teljskih oblika budući da ona također dovo- di do smanjene dostupnosti neplaćene skrbi unutar obitelji³. Nadalje, dok s jedne strane autori ističu kako je stavljanje naglaska na pitanje skrbi od ključne važnosti za rodnu ravnopravnost (Randall, 2000.; Michel, 2006.; Jensen, 2009.), s druge strane u feminističkoj literaturi (npr. Lewis, 2002.) pronalazimo kritike budući da se naglasak u pravilu stavlja na premještanje skrbi u jav- nu sferu, dok se zanemaruje neravnomjerna podjela skrbi unutar kućanstva.

Skrb za djecu u okviru politika Europske unije

Govoreći o politikama skrbi za dje- cu, važno je spomenuti i ulogu EU-a. U feminističkoj literaturi (npr. Lewis, 2007.; Daly, 2005.) često nailazimo na kritiku kako socijalna politika na europskoj razi-

³ Iako nije fokus ovog rada, u okviru je demografskih promjena važno spomenuti i starenje stanovništva koje također iziskuje dodatne zahtjeve za pružanjem skrbi starijim i nemoćnim osobama. Isto tako, tendencija je na aktivnom starenju što znači da su osobe starije dobi sve rjeđe pružatelji neformalne skrbi.

ni primarno služi tek kao produžena ruka ekonomske politike. Veći se fokus na formalnu skrb za djecu zadaje upravo uslijed definiranja rastuće zaposlenosti ključnim ciljem socijalne politike EU-a⁴.

Iako se nedostatak adekvatnih usluga skrbi za djecu naglašava već u Socijalnom akcijskom programu iz 1974. godine (Randall, 2000.), konkretnije se aktivnosti počinju provoditi sredinom osamdesetih u okviru aktivnosti usmjerenih promicanju rodne jednakosti, ponajprije usklađivanja obiteljskih obaveza i plaćenog rada. Daljnje važnije aktivnosti nalazimo tek nakon donošenja Lisabonske strategije. Mahon (2002.) ističe kako je skrb za djecu, koja je zapravo donijeta na dnevni red EU-a kao dio rastućeg interesa za doseganje rodne ravnopravnosti, postala dijelom Delorsove strategije zapošljavanja. Tako priuštiva, pristupačna i visoko kvalitetna skrb postaje dijelom europske strategije zapošljavanja, što je 2002. godine rezultiralo u ciljevima iz Barcelone (European Council, 2002.) sukladno kojima su članice EU-a trebale do 2010. godine doseći cilj od najmanje 90% djece u dobi od 3 godine do obavezne školske dobi te 33% djece u dobi do 3 godine obuhvaćene uslugama skrbi. Jenson (2006.) kritizira tako postavljene ciljeve budući da se EU takvom politikom primarno usmjerava na integraciju politike zapošljavanja i socijalne politike pri čemu se naglasak primarno stavlja na potrebe odraslih (ponajprije radnika i roditelja) puštajući pitanje kvalitete skrbi sa strane⁵.

PREDŠKOLSKA SKRB I ZAPOŠLJAVANJE ŽENA

Promijenjena uloga žena u obitelji te njihova rastuća zaposlenost zasigurno su doprinijeli razvoju sustava skrbi pa su tako danas zemlje s najdarežljivijim sustavima predškolske skrbi u pravilu i zemlje s najvećom stopom ženske zaposlenosti (Kammerman, 2000.). Socijalne politike usmjerene smanjivanju oportunitetnih troškova djece te pružanju većih mogućnosti za usklađivanje obiteljskih obaveza i plaćenog rada - kroz zaposlenost u nepunom radnom vremenu i subvencioniranu skrb za djecu - ublažavaju negativni utjecaj djece na ponudu ženske radne snage (Del Boca i sur., 2009.) te umanjuju vjerojatnost prekida rada majki (Esping-Andersen, 2002.a).

Kada se promatra utjecaj politika skrbi za djecu na ponudu radne snage, važno je razmotriti dvije dimenzije – troškove i dostupnost (Del Boca i Vuri, 2007.). Dostupnost je puno važnija odrednica u europskim zemljama u kojima je skrb za djecu u pravilu javno pružana (Freeman i Schettkat, 2005.; Del Boca i sur., 2009.). Važnost dostupnosti usluga skrbi za djecu u kontekstu rastuće zaposlenosti žena⁶ u europskim zemljama potvrđuje niz studija (Del Boca, 2002.; Freeman i Schettkat, 2005.; Del Boca i Vuri, 2007.; Del Boca i sur., 2008., 2009.). Nadalje, Del Boca i sur. (2008., 2009.) ističu kako dostupnost skrbi za djecu ima veći efekt na vjerojatnost rada žena s nižim stupnjem obrazovanja te da je vjerojatnije da će žene koje su više uložile

⁴ Istovremeno se prigovara premalom stavljanju pažnje na isto tako problematično i rastuće pitanje skrbi za starije i nemoćne osobe.

⁵ Na isti problem upozorava i Lister (2006.) govoreći o politici skrbi za djecu u Velikoj Britaniji, pa tako upozorava kako je ona zapravo primarno orijentirana k sadašnjim i budućim prioritetima zapošljavanja, ali ne i prema dobrobiti djece.

⁶ Parera-Nicolau i Mumford (2005.) kritiziraju radove koji pretpostavljaju da je samo odluka majke pod utjecajem pitanja vezanih uz skrb za djecu (kao što su cijena i dostupnost) te ističu važnost razmatranja odluke obaju roditelja. Ipak, njihova je studija pokazala da je odluka majke da sudjeluje na tržištu rada pod većim utjecajem pitanja vezanih uz skrb za djecu, nego očeva.

u vlastito obrazovanje raditi neovisno o karakteristikama okoline⁷. Tako, sukladno njihovim nalazima, rast dostupnosti skrbi za djecu od 10% povećava vjerojatnost rada s 53% na 67% za žene s nižim stupnjem obrazovanja, te od 79% na 86% za žene s tercijarnom razinom obrazovanja.

Na učinak troškova, druge važne dimenzije skrbi, u pravilu se usmjeravaju studije u SAD-u i nešto rjeđe u Velikoj Britaniji gdje se skrb u pravilu pružala na privatnom tržištu (Freeman i Schettkat, 2005.). Rezultati studija usmjerenih na doprinos troškova skrbi za djecu odlukama o zapošljavanju (Blau i Robins, 1988.; Ribar, 1991., 1995.; Connelly, 1992.; Averett i sur., 1997.; Viitanen, 2005.; Han i sur., 2009.; Del Boca i sur., 2009.) pokazuju kako je cijena skrbi vrlo značajan čimbenik odluke o zapošljavanju. Nailazimo i na analizu Blau i Tekina (2007.) usmjerenu na samohrane majke, čiji nalazi pokazuju kako subencioniranje skrbi za djecu doprinosi većoj zaposlenosti samohranih majki.

PREDŠKOLSKA SKRB I OBRASCI ZAPOSLENOSTI U HRVATSKOJ

Javno pružena skrb posebice je važna u zemljama koje karakterizira model obitelji dvaju hranitelja⁸ među koje, kao što tvrdi Zrinščak (2008.), spada i suvremena hrvatska obitelj reproduktivne dobi. Takve su obitelji najmanje izložene riziku siromaštva (Esping-Andersen, 2006.; indicije za Hrvatsku Matković, 2006.) te zaštićenije od toga da ostanu bez ikakvih prihoda. Činjenica dominacije obitelji dvaju hranitelja nije isključivo posljedica ekonomskih okol-

nosti, već i prevladavajućih uvjerenja u hrvatskom društvu. Naime, još je krajem 1990-ih godina većina mlađih muškaraca i posebno žena smatrala zaposlenost i roditeljstvo sukladnim te bitnim za neovisnost žena, a među mlađim ženama prevladavalo je uvjerenje kako je pozicija domaćice manje željena i ispunjavajuća od one zaposlene žene (Črpić i Biščan, 2000.).

Također, broj djece koju muškarci i žene u Hrvatskoj imaju u pravilu je manji od željenog broja djece (Črpić i Koračević, 2000.; Zrinščak, 2008.). Istovremeno roditeljstvo i sudjelovanje u svijetu rada otvara čitav niz problema vezanih uz usklađivanje obiteljskog života i plaćenog rada, uslijed čega najveći dio opterećenja otpada na žene (Dobrotić i Laklija, 2009.), koje u Hrvatskoj još uvijek nose veći dio tereta skrbi i kućanskih poslova (Topolčić, 2001.; Dobrotić, 2007.). To u vidu imaju i poslodavci, često diskriminirajući žene pri zapošljavanju⁹.

Strukturni ishod ovih okolnosti jest visoka participacija žena u fertilnoj dobi na tržištu rada, ali nešto niža od muškaraca (usp. Kerovec, 2003.; Matković, 2008.). Iako ne možemo znati u kojoj mjeri tome doprinose okolnosti, a u kojoj preferencije, prema podacima ankete o radnoj snazi u Hrvatskoj oko četiri od pet žena u dobi između 25 i 49 godina radi ili traži posao, dok je jaz u stopi aktivnosti muškaraca i žena između 7 i 11 postotnih bodova. U proteklom je desetljeću primjetan nastavak trenda k većoj participaciji i aktivaciji žena, ponajviše zahvaljujući rastu stope njihove radne aktivnosti od oko 78% na oko 80%. S druge strane, udio žena ove dobi koje se

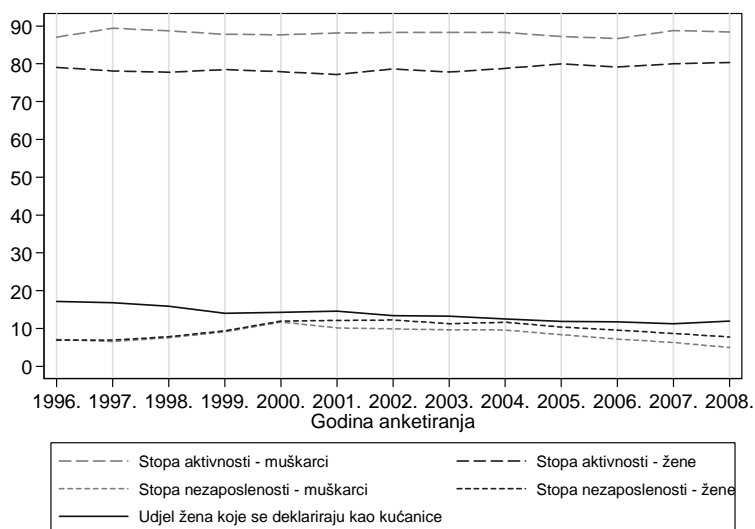
⁷ Analiza Chiuri (2000.) je isto tako pokazala da veća razina obrazovanja (te viša životna dob) podrazumijeva i veću zaposlenost žena, što isto tako objašnjava većim ulaganjem u ljudski kapital.

⁸ Mahon (2002.) upozorava kako upravo pojava obitelji dvaju hranitelja iziskuje od države da preuzme nove odgovornosti vezane uz skrb, budući da obitelji same nisu u mogućnosti pružati punu skrb, a niti su u mogućnosti da se isključivo oslone na tržište.

⁹ Za perspektivu poslodavaca Leinert Novosel (2003.); za perspektivu nezaposlenih žena Galić i Nikodem (2009.).

Slika 1.

Stope aktivnosti i nezaposlenosti muškaraca i žena u dobi od 25 do 49 godina te udio žena iste dobne skupine koje su se izjašnjavale kao kućanice, 1996.-2008.

Izvor: Mikropodaci ankete o radnoj snazi 1996.-2008.

deklariraju kao kućanice postojano se je smanjivao od oko 17% u 1996. godini na 12% u 2008. godini. Drugim riječima, neposredno nakon Domovinskog rata na jednu ženu koja se izjašnjavala kao kućanica dolazile su četiri žene koje su se izjašnjavale kao zaposlene, dok je nakon 2005. godine na svaku kućanicu dolazilo šest zaposlenih žena. Time se i dalje povećava udio obitelji za koje usluge društvene skrbi za djecu imaju izuzetan značaj.

Činjenica da većina hrvatskih obitelji preferira istovremeno roditeljstvo i sudjelovanje na tržištu rada te da većina roditelja i radi ukazuje na važnost sustava predškolske skrbi. Naime, jedna je od središnjih funkcija jaslica i vrtića upravo institucionalizirana skrb za djecu koja olakšava usklađivanje obiteljskog života i plaćenog rada, posebno kada većinu stanovništva čine nuklearne

obitelji, a produljeni radni vijek, tendencija aktivnog starenja (Puljiz, 2005.) i prostorna dislociranost sve više ograničavaju mogućnost oslanjanja na starije članove obitelji (tzv. »baka-servis«). Kako manja dostupnost neformalnih oblika skrbi stvara dodatni pritisak na one formalne upozoravaju i Daly i Lewis (2000.), što iziskuje promjene i prilagodbe. Nadalje, nedostatak dostupne skrbi ne samo da može otežati pristup tržištu, već i voditi rodno diskriminatornim praksama poslodavaca. Naime, Heinen i Wator (2006.) tvrde kako politike koje stavljaju skrb za djecu na margine i preferiraju duge roditeljske dopuste mogu dovesti do diskriminacije žena koje radi skrbi za djecu duže izostaju s tržišta rada bilo da ih marginaliziraju u njihovom poslu bilo da im ograniče pristup odgovornijim pozicijama.¹⁰

¹⁰ Trend povećane participacije žena na tržištu rada ima i svoje naličje koje se očituje u vidu rodnih razlika u stopi nezaposlenosti, što se vidljivo povećava od 2000. godine. Moguće je da dio te rastuće razlike proizlazi iz nemogućnosti žena da prihvate neke poslove kada adekvatna institucionalna skrb za djecu nije dostupna te iz rodno diskriminatornih praksi poslodavaca u okolnostima nedostupne skrbi.

Na važnost skrbi za djecu upozoravaju Puljiz i Zrinščak (2002.) te Zrinščak (2008.) ističući kako se hrvatska obiteljska politika treba manje temeljiti na kompenzaciji troškova djece, dok bi ključnu ulogu trebali imati zapošljavanje žena i razvoj usluga za djecu. Međutim, ovaj je sustav u Hrvatskoj u prosjeku slabo razvijen i vrlo sporo rastući u segmentu dnevne skrbi (Zrinščak, 2008.) te nefleksibilan u vremenu pružanja skrbi. Sustav skrbi dominantno počiva na javnim institucijama. Broj je djece u privatnim vrtićima proteklih godina tek u laganom porastu¹¹, tako da je iste još 2009. godine pohađalo tek 11,4% djece uključene u predškolske programe (DZS, 2010.b). Promatrajući na razini RH, sustav predškolske skrbi jedini je segment obrazovnog sustava gdje Hrvatska izrazito zaostaje za zemljama EU-a te drugim tranzicijskim zemljama (Matković, 2007.).

Radovi koji su se do sada bavili predškolskim odgojem u Hrvatskoj uglavnom nisu empirijski razmatrali funkciju skrbi i usklađivanja radnih i obiteljskih uloga roditelja¹². Iznimka je istraživanje Milanović i sur. (2000.) o potrebama hrvatskih obitelji za predškolskim odgojem koje pokazuje kako je 16,1% anketiranih roditelja kao razlog za uključivanje djeteta u programe predškolskog odgoja navelo sigurnost djeteta dok roditelj radi. Time je ta funkcija vrtića na trećem mjestu, nakon druženja i igre (22,3%) te mogućnosti osamostaljivanja djeteta (17,3%). Iznimka je Zagreb gdje je sigurnost djeteta dok roditelj radi na drugom, a mogućnost osamostaljivanja na trećem mjestu. S druge strane, najčešće se kao razlog neuključenosti djece u vrtiće isticalo osigurano čuvanje kod kuće (39,1%), dok se

među ostalim razlozima učestalo ističu oni nedovoljne dostupnosti: nedostatak mjesta u vrtiću (15,2%), visoka cijena vrtića (10,1%) te nepostojanje vrtića u blizini (7%). Takvi rezultati ukazuju da je, iako u literaturi prevladava stajalište da vrtić ne bi trebao biti u službi obitelji nego djetetovih potreba, ova funkcija vrtića roditeljima važna.

Predškolska skrb i zapošljavanje u hrvatskom zakonodavstvu

U čitavom razdoblju na koje se osvrćemo ovim radom na snazi je bio Zakon o predškolskom odgoju i naobrazbi usvojen 30.1.1997. godine (NN 10/97, 107/07). Prema njemu je organizacija predškolskog odgoja najvećim dijelom odgovornost jedinica lokalne i područne samouprave, koje »imaju pravo i obvezu odlučivati o potrebama i interesima građana na svom području za organiziranjem i ostvarivanjem programa predškolskog odgoja te radi zadovoljavanja tih potreba osnivati dječje vrtiće« (čl. 2). Zakonskim je odredbama nadalje određeno kako »radno vrijeme dječjih vrtića mora biti usklađeno s potrebama djece i zaposlenih roditelja« (čl. 16). Isto tako, »prednost pri upisu djece u dječje vrtiće, koji su u vlasništvu jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave ili u državnom vlasništvu, imaju djeca roditelja žrtava i invalida Domovinskog rata, djeca iz obitelji s troje ili više djece, djeca zaposlenih roditelja, djeca s teškoćama u razvoju, djeca samohranih roditelja i djeca uzeta na uzdržavanje, djeca u godini prije polaska u osnovnu školu i djeca roditelja koji primaju dječji doplatak« (čl. 20), pri čemu je izvedba i rangiranje ovih prioriteta decentralizirana jer »način ostvarivanja

¹¹ Unazad 15-ak godina udio djece koja pohađaju javne predškolske institucije pao je s 95% na 86%.

¹² Pregledom domaće literature nalazimo još radova koji se bave razvojem i ustrojem samog sustava skrbi za djecu (npr. Lipovac 1985.; Bakotić i sur., 2001.; Pastuović, 2002.), funkcijama i kvalitetom predškolskih programa (npr. Čudina-Obradović, 1995.; Babić, 1994.; Milanović, 2006.) te suradnjom vrtića i škole te roditelja (npr. Burić i Džepina, 2000.; Maleš, 1994.).

prednosti pri upisu djece u dječji vrtić utvrđuje osnivač dječjeg vrtića svojim aktom¹³. Ovime se vrtićke usluge orijentiraju prvenstveno prema djeci čiji su roditelji već zaposleni, dok se određivanjem prednosti eksplicitno umanjuje mogućnost pohađanja vrtića djece čiji je barem jedan roditelj nezaposlen ili neaktivan. Tome doprinose i odredbe o financiranju vrtića, »koji osigurava sredstva prodajom usluga na tržištu i iz drugih izvora sukladno zakonu«, odnosno »naplaćuje svoje usluge od roditelja-korisnika usluga, sukladno mjerilima koja utvrđuje predstavničko tijelo te jedinice« (čl. 48), pri čemu se minimalna mjerila određuju na razini županije, a razinu i način sufinanciranja određuju gradovi i općine¹⁴. Time obitelji slabije platežne moći, uslijed toga što jedan ili oba roditelja ne rade, imaju ograničen pristup predškolskoj skrbi, posebno u siromašnijim općinama i gradovima gdje su subvencije lokalne samouprave manje izdašne.

Ovaj pregled zakonodavnog okvira pokazuje kako su institucije predškolskog odgoja prvenstveno organizirane kao servisi na raspolaganju zaposlenim roditeljima, dok djeca nezaposlenih i radno neaktivnih roditelja imaju otežan pristup - izravno zbog kriterija prednosti upisa i neizravno zbog participacije u troškovima tih usluga.¹⁵

Tijekom promatranog razdoblja donešeno je više strateških dokumenata koji se

odnose na područje zapošljavanja, socijalnog uključivanja te obiteljske i populacijske politike.¹⁶ Iako počevši od Nacionalne obiteljske politike iz 2003. godine dokumenti na razini namjera prepoznaju važnost usluga skrbi za djecu pri zapošljavanju roditelja, one se ne očituju u vidu konkretnije razrađenih te u konačnici i sustavno implementiranih mjera.

PODACI I METODOLOGIJA

Godišnje serije podataka o zaposlenosti žena i obuhvatu predškolskom skrbi analizirat će se na najnižoj razini dostupnosti podataka, odnosno na razini županija¹⁷. Kao početna točka serije odabrana je 1998. godina s obzirom da je te godine krajem mirne reintegracije uspostavljena državna kontrola te prikupljanje statističkih podataka nad čitavim područjem RH. Isto tako, evidencija rođenih počela se voditi kroz mjesto rođenja djeteta (a ne prebivalište majke kao što je do tada bio slučaj) te je stabiliziran i županijski ustroj (nakon zadnje promjene iz 1996. godine). Ovakav je izbor omogućio da podaci korišteni u seriji budu potpuni te prikupljeni i sistematizirani na konzistentan način kroz čitavo razdoblje u svim županijama.

Indikator obuhvata sustavom predškolske skrbi koji koristimo izračunat je kao omjer broja djece u dobi između 3 i 4

¹³ Ovaj je zakon doživio tek manje izmjene u 2007. godini i donošenje Državnog pedagoškog standarda predškolskog odgoja i naobrazbe 2008. godine, ali se niti jedna od njih ne odnosi na zaposlenost ili prevladavanje sukoba radnih i obiteljskih obaveza, tako da ih ovom prilikom nećemo razmatrati.

¹⁴ Iz državnog proračuna financiraju se tek programi predškole te programi za djecu s teškoćama u razvoju i darovitu djecu, djecu hrvatskih građana u inozemstvu i pripadnika etničkih manjina.

¹⁵ Ovdje je važno napomenuti i da ovakva situacija zapravo ne stimulira aktivaciju, budući da roditelji često nemaju na raspolaganju usluge dok su u potrazi za zaposlenjem.

¹⁶ Vežano uz područje obiteljske politike usvojeni su: Nacionalni program demografskog razvitka (1996.), Nacionalna obiteljska politika (2003.) te Nacionalna populacijska politika (2006.), a u području zapošljavanja Nacionalni akcijski plan zapošljavanja 2005.-2008., dok u kontekstu pridruživanja EU-u: Zajednički memorandum o socijalnom uključivanju RH (2007.) te Zajednički memorandum o prioritetima politike zapošljavanja Republike Hrvatske (2008.).

¹⁷ Razina jedinica lokalne samouprave, odnosno gradova i općina, bila bi još adekvatnija pošto se na toj razini organizira i financira ovaj vid skrbi. Međutim, podaci o stopi zaposlenosti na razini općina i gradova prikupljaju se tek jednom u desetljeću, popisom stanovništva.

godine uključene u predškolske programe te veličine ukupne populacije iste dobi u pojedinoj županiji. Broj djece u vrtićima prikupljen je temeljem podataka objavljenih u statističkim izvješćima DZS-a »Osnovne škole i dječji vrtići i druge pravne osobe koje ostvaruju programe predškolskog odgoja«¹⁸ (1999.-2010.b).

Veličina je ukupne populacije u svakoj godini izračunata kao zbroj rođenih u županiji tri i četiri godine prije promatrane pedagoške godine. Za rođene od 2001. godine korišteni su podaci po županijama iz godišnjih statističkih izvješća DZS-a »Prirodno kretanje stanovništva« (2002.-2010. d), umanjeni za mortalitet dojenčadi¹⁹. Za procjenu veličine prisutne populacije djece rođene prije 2001. godine korišteni su podaci Popisa stanovništva 2001. o stanovništvu prema dobi po županijama, umanjeni za djecu odsutnu iz prebivališta dulje od jedne godine²⁰.

Stopa zaposlenosti žena izračunata je temeljem broja zaposlenih žena u pravnim osobama i obrtu te slobodnim djelatnostima

na području županija,²¹ prikupljenog redovnim godišnjim statističkim istraživanjem DZS-a »Godišnje istraživanje o zaposlenima i plaći« na obrascu RAD-1G, a objavljenim u statističkom izvješću DZS-a »Zaposlenost i plaće« (1999.-2010.c)²². Zbog velike učestalosti dnevnih radnih migracija iz Zagrebačke županije u Grad Zagreb, ove su dvije jedinice za potrebe analize objedinjene u jednu česticu.

Broj zaposlenih žena za svaku godinu stavljen je u omjer s podacima iz Popisa stanovništva 2001. o ukupnom ženskom stanovništvu u dobi od 15 do 64, koje nije trajno odsutno iz mjesta prebivališta²³.

Ovakva organizacija podataka pruža panel od 240 opservacija koje povezuju zaposlenost žena i obuhvat uslugama skrbi za djecu. S obzirom da su svi ostali instrumenti obiteljske politike koje se povezuje s zaposlenošću žena (roditeljske naknade, dopusti i porezne olakšice) regulirani na jedinstven način za čitavo područje RH (Zrinščak, 2008.), obuhvat skrbi je jedini instrument obiteljske politike koji može

¹⁸ Obuhvat djece u dobi od 5 do 6 godina nije promatran jer kod objavljenih podataka na razini općina, gradova i županija nije moguće razdvojiti redovne predškolske programe od predškole. To bi sa stajališta ovog istraživanja umanjilo valjanost indikatora jer programi predškole u trajanju od 250 do 450 sati imaju prvenstveno funkciju pripreme djece za školu, a ne pomaže značajnije u usklađivanju radnih i obiteljskih obveza roditelja.

¹⁹ Pri procjeni veličine vrtičke populacije nije uračunat mortalitet djece iznad prve godine života, a prepostavljen je i nulti migracijski saldo. Ukupan mortalitet djece u dobi od prve do četvrte godine kretao se od 57 1998. godine do 35 2007. godine, odnosno 0,2-0,3 promila te ga je stoga moguće zanemariti za potrebe ove analize.

²⁰ Međužupanijske i registrirane vanjske migracije vrlo rijetko prelaze 3 promila županijske populacije godišnje (izračun prema podacima DZS-a, priopćenja »Migracija stanovništva Republike Hrvatske«), tako da ni ova pojava nije posebno relevantna za valjanost procjene populacije vrtičke dobi.

²¹ Zbog radnih migracija, posebice dnevnih, skup žena zaposlenih u nekoj županiji nije jednak skupu zaposlenih žena koje žive u toj županiji. Podaci o dnevnim i tjednim migrantima Popisa stanovništva 2001. omogućuju uvid u obrasce dnevnih radnih migracija, prema kojima 4,9% zaposlenih žena u RH radi izvan županije u kojoj živi. Međutim, u većini je županija ovaj broj zanemariv te se tek u sedam županija udio dnevnih međužupanijskih migrantica kreće između 2 i 7% (što i dalje ne dovodi u pitanje valjanost opservacija), a samo u Zagrebačkoj županiji iznosi visokih 39,7%. Radne migracije između gradova i općina pojedinih županija značajno su ujednačenije i u njima je u vrijeme Popisa stanovništva 2001. sudjelovalo 13,3% zaposlenih žena u RH.

²² Ovo istraživanje zaposlenih ne uključuje individualne poljoprivrednike i pomažuće radnike u obiteljskim gospodarstvima, kao ni osobe zaposlene isključivo u neformalnom gospodarstvu. Dakle, broj zaposlenih žena odnosi se isključivo na formalnu, registriranu zaposlenost.

²³ Korištenje radnog kontingenta iz popisne godine je tek aproksimacija čija valjanost slabi udaljavanjem od popisne godine, ali s obzirom da bi u razdoblju od 2001. do 2008. godine oko 393 tisuće osoba izašlo iz radnog kontingenta, a 400 tisuća u njega ušlo, ukupnu veličinu radnog kontingenta žena kroz ovo razdoblje možemo smatrati stabilnom.

biti povezan sa županijskom varijacijom u stopi zaposlenosti žena.

Za analizu podataka korišteni su linearni regresijski modeli, uz parametre procijenjene OLS (eng. *ordinary least squares*) i GLS (eng. *generalized least squares*) specifikacijama. GLS je odabran zbog veće valjanosti u slučaju heteroskedastičnosti, autokorelacije vremenskih točaka unutar panela i korelacije među panelima. Pri OLS regresiji procijenjena je i panel-korigirana standardna pogreška, dok je za GLS specificiran i model gdje su individualni efekti fiksirani za sve opservacije pojedine županije.

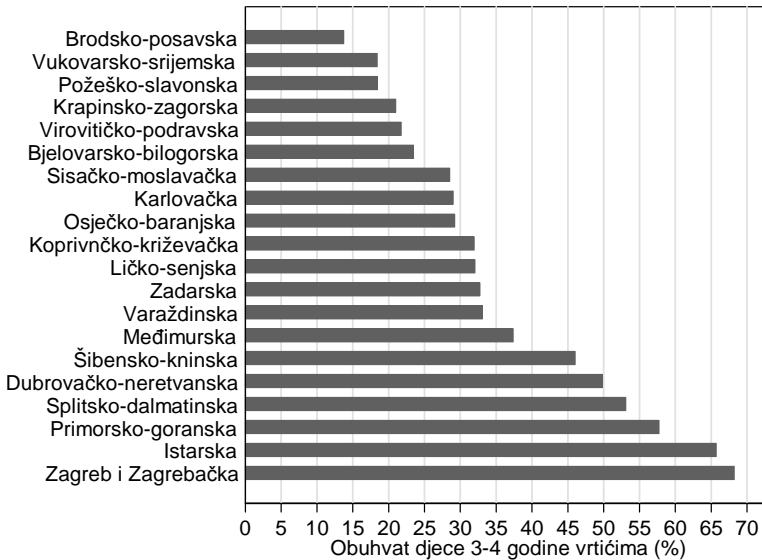
Ovi su modeli prvo primijenjeni korištenjem apsolutnih razina obuhvata vrtićima i zaposlenosti žena u modelu, a potom njihovih promjena na godišnjoj razini. Nadalje, kako bi se testirale pretpostavke smjera povezanosti, promjena u zavisnoj varijabli stavljena je u vezu sa promjenom u nezavisnoj varijabli u prethodnoj godini.

U završnom koraku rezultati su kontrolirani za kretanje razine resursa na raspolaganju pojedinoj županiji izraženu u obliku županijskog bruto domaćeg proizvoda po stanovniku. Ovi su podaci preuzeti iz reviziranih procjena BDP-a na razini županija za razdoblje od 2000. do 2007. godine, koje je u priopćenjima izdao DZS (2009.a, 2010.a)²⁴. S obzirom na rast cijena u promatranom razdoblju, primjenom implicitnih deflatora iznosi su preračunati u fiksnu vrijednost kuna iz 2007. godine.

OBUH VAT PREDŠKOLSKOM SKRBI I ZAPOSLENOST ŽENA U ŽUPANIJAMA REPUBLIKE HRVATSKE

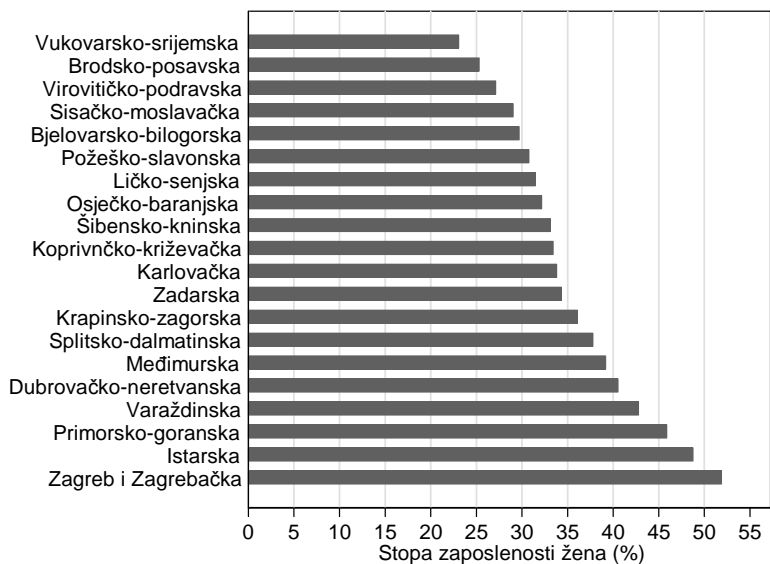
Prosječan obuhvat predškolskom skrbi djece u dobi 3-4 godine u promatranom razdoblju (slika 2.) kretao se od 13,8% za Brodsko-posavsku županiju i 18,5% za Slavonsko-požešku te Vukovarsko-srijemsku

Slika 2.
Obuhvat djece 3-4 godine predškolskom skrbi, 1998.-2009.

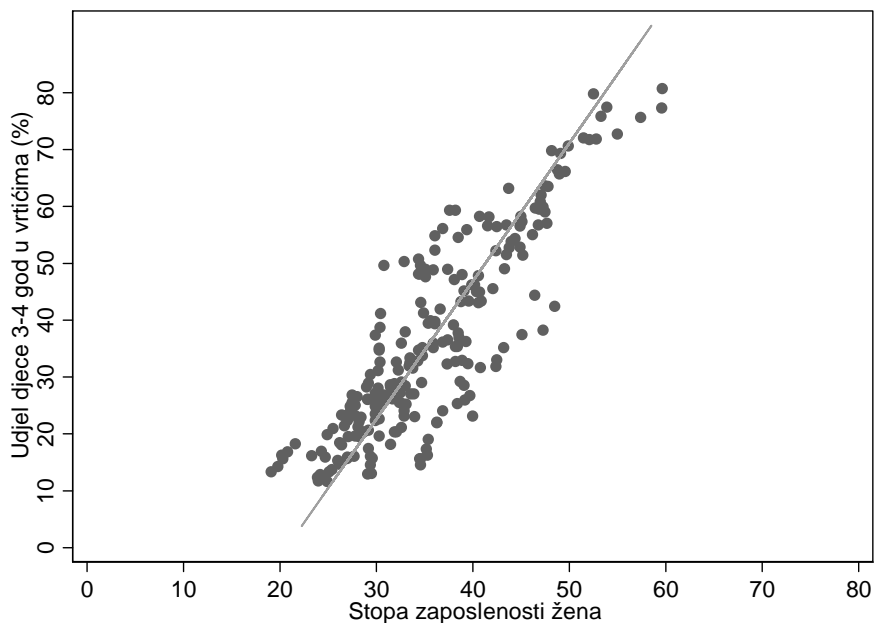

²⁴ Temeljem zasebnih vrijednosti za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju za potrebe je analize formirana objedinjena vrijednost BDP-a po stanovniku za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju.

Slika 3.
Procjena stope zaposlenosti žena (15-64), prosjek 1998.-2009.

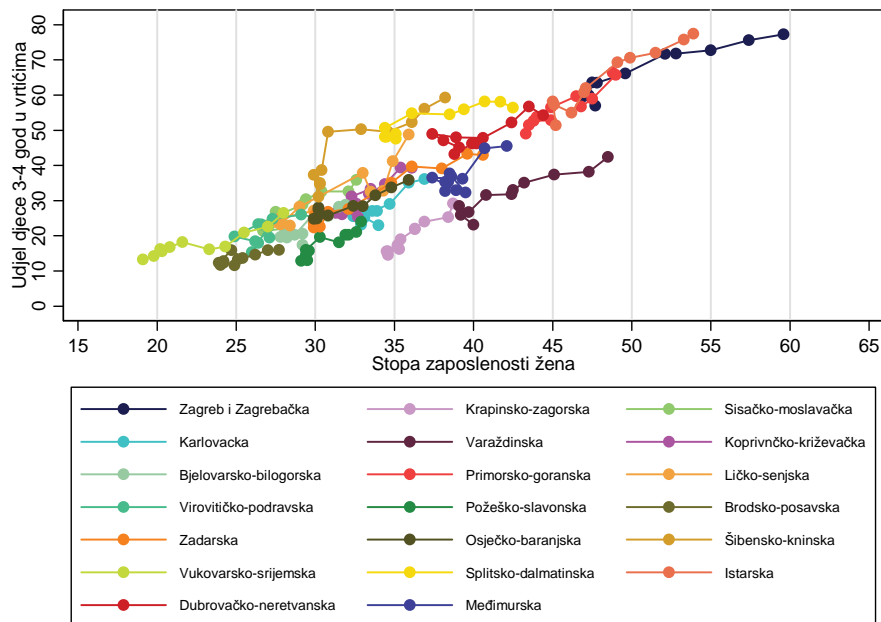

Slika 4.
Obuhvat djece u dobi 3-4 godine predškolskom skrbi i zaposlenost žena 1998.-2009.

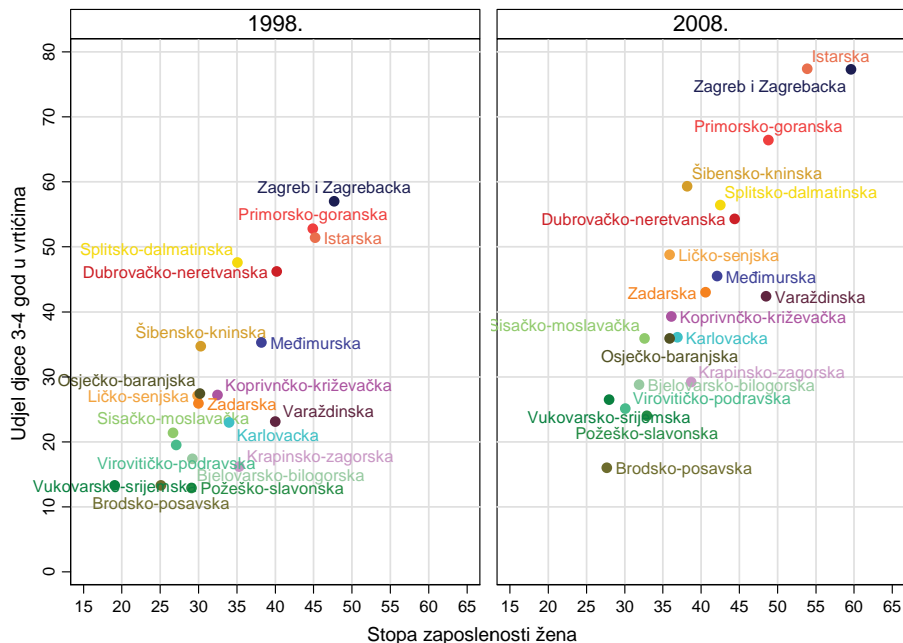

Napomene: Svaka točka predstavlja županiju u jednoj godini; linija predstavlja funkciju predviđenu nekorigiranim modelom OLS linearne regresije.

Slika 5. Obuhvat djece 3-4 godine predškolskom skrbi i zaposlenost žena 1998.-2008., pregled po županijama

Slika 6. Obuhvat djece u dobi 3-4 godine predškolskom skrbi i zaposlenost žena 1998.-2008., pregled po županijama

županiju do 65,8% za Istarsku županiju i 68,3% za Grad Zagreb sa Zagrebačkom županijom. Razlike su evidentne i izuzetno velike.

Zaposlenost žena (slika 3.) iskazuje značajno manju varijaciju među županijama, ali je za promatrano razdoblje poredak sličan. Procijenjena je stopa zaposlenosti u ovom razdoblju iznosila u prosjeku od 23,1% u Vukovarsko-srijemskoj županiji i 25,3% u Brodsko-posavskoj županiji do 48,8% u Istarskoj županiji i 51,9% u Gradu Zagrebu sa Zagrebačkom županijom.

Dijagramom raspršenja za svaku su godinu i za svaku županiju uparene stope zaposlenosti žena i obuhvat uslugama predškolske skrbi te je vidljiva snažna povezanost ovih dviju mjera. Naime, županije s visokom stopom zaposlenosti žena imaju i visok obuhvat djece predškolskom skrbi, dok u onima s niskom zaposlenošću žena mali broj djece pohađa vrtiće.

Razlučimo li pojedine županije u prikazu i povežemo ih s trendom kroz godine (slika 5.), vidljivo je nekoliko različitih obrazaca. Geografski, županije istočne Hrvatske (nijanse zelene i smeđe) odlikuje nizak obuhvat skrbi i niska zaposlenost žena. Obalne županije (žuta, narančasta i crvena) odlikuje visok obuhvat djece predškolskim programima te srednja (Dalmacija) do visoka (Kvarner i Istra) zaposlenost žena. Županije središnje Hrvatske odlikuje srednji obuhvat

djece predškolskim programima te srednja do visoka zaposlenost žena. Zagreb i okolica izdvajaju se prema oba parametra.

Vremenski (u slici 5. opažanja za svaku županiju povezana su linijom od prve do zadnje godine), u gotovo je svim županijama kroz promatrano desetljeće vidljiv sličan trend umjerenog povećanja pokrivenosti predškolskom skrbi s jedne strane te nešto blažeg povećanja stope zaposlenosti žena s druge strane. Niti u jednoj županiji zaposlenost žena ni obuhvat djece vrtićima nisu se smanjili. Iako su vidljive razlike u dinamici pojedinih županija, nije očit trend niti smanjenja niti povećanja međužupanijskih razlika (usporedi stanje 1998. i 2008. godine na slici 6.).

Analize povezanosti

Najjednostavniji je način mjerenja povezanosti ustanovljavanje korelacije između ukupne zaposlenosti žena i obuhvata predškolskom skrbi. Koeficijent korelacije za opservacije iz razdoblja 1998.-2009. iznosi visokih 0,86, odnosno za svaki postotni bod obuhvata predškolskom skrbi možemo očekivati razliku od 0,41 postotnih bodova u stopi zaposlenosti žena²⁵. U razdoblju za koje su dostupni konzistentni podaci za BDP na razini županija postoji i jednako snažna povezanost BDP-a sa zaposlenošću žena i obuhvatom vrtića (tablica 1.).

Tablica 1.

Koeficijenti korelacije između stope zaposlenosti žena, obuhvata djece vrtićima i BDP-a po stanovniku u fiksnim cijenama na razini županija za razdoblje 2000.-2007.

	Zaposlenost žena	Obuhvat djece u dobi 3-4 godine vrtićima	BDP po stanovniku (fiksne cijene)
Zaposlenost žena	1,000		
Obuhvat djece u dobi 3-4 godine vrtićima	0,875	1,000	
BDP po stanovniku (fiksne cijene)	0,897	0,869	1,000

²⁵ Korekcija standardne pogreške za korelaciju unutar panela (županija) nalaze ne dovodi u pitanje, specifikacije GLS modela s fiksnom ili slučajnom (gausovskom) distribucijom pogreške po županijama pružaju nešto konzervativniju procjenu povezanosti (prvi redak u tablici 2.).

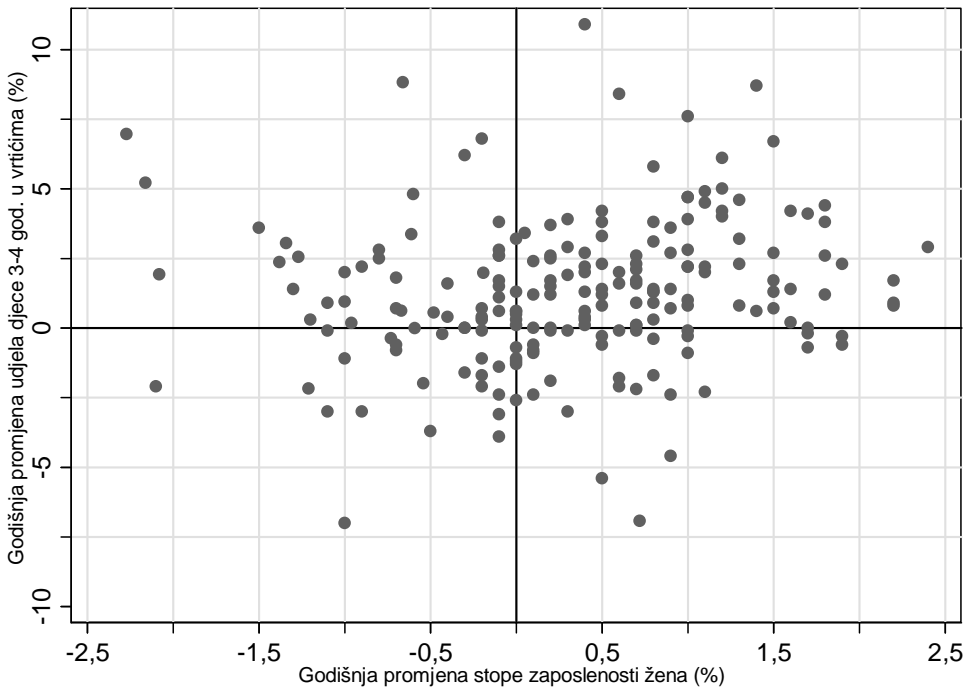
Međutim, ovakva analiza tek uspoređuje zatečene razine zaposlenosti žena i obuhvata djece vrtićima, a ne govori ništa o dinamici njihovih promjena. Kao što slike 5. i 6. ilustriraju, poredak i razlike između županija nisu se mnogo promijenile tijekom promatranog razdoblja, tako da je u analizu koja uzima u obzir ukupne razine obuhvata i zaposlenosti ušlo po 12 vrlo sličnih opservacija za svaku županiju. Stoga ustanovljena povezanost u najvećoj mjeri proizlazi iz »naslijeđenih« početnih razlika u zaposlenosti i razvijenosti mreže vrtića. Dakle, prethodna analiza ustanovljava kako se na županijskoj razini visoka zaposlenost žena

u pravilu zatiče u županijama s visokim obuhvatom predškolskim programima.

Pretpostavka je ovog rada da je povećanje obuhvata vrtićima povezano s povećanjem participacije žena na tržištu. Je li trend rasta (ili pada) jednog indikatora povezan s rastom (ili smanjenjem) drugoga? Za tu su potrebu analizirane povezanosti u kretanju ovih pojava, odnosno promjena obuhvata predškolskom skrbi u jednoj godini naspram promjene stope zaposlenosti žena. Tako su opservacije pojedinih županija postale u najvećoj mjeri nezavisne²⁶ i omogućuju valjaniji odgovor na postavljeno pitanje.

Slika 7.

Godišnja promjena obuhvata djece u dobi 3-4 godine predškolskom skrbi i zaposlenosti žena u županijama RH, 1999.-2009.

Napomena: Ne uključuje opservacije iz 2004. godine jer je te godine promjena u stopi zaposlenosti žena artifičijelno izazvana uključivanjem zaposlenih u vojsci i policiji u evidenciju.

²⁶ Npr. promjena stope zaposlenosti u jednoj godini uglavnom ne ovisi o promjeni stope zaposlenosti u prethodnoj godini, dok je ukupna zaposlenost u jednoj godini nužno vrlo srodna stopi zaposlenosti godinu ranije.

Deskriptivno, slika 7. pruža naznake kako je u većini promatranih slučajeva došlo do istovremenog rasta obuhvata predškolskom skrbi i zaposlenosti žena, iako nije rijetkost ni da je u pojedinoj županiji u pojedinoj godini zaposlenost rasla, a obuhvat vrtićima se smanjivao ili obrnuto.

Korelacija godišnje promjene obuhvata vrtićima i godišnje promjene zaposlenosti žena iznosi značajno skromnijih 0,15 (β , model 2, tablice 2. i 3.), odnosno prema OLS regresijskom modelu povećanje obuhvata predškolskom skrbi u populaciji 3-4 godine za jedan postotni bod povezano je s rastom zaposlenosti žena od 0,049%. GLS specifikacije, kao i korekcija standardne pogreške za kros-sekcijski panel dizajn podataka daju srodne rezultate, u nekim slučajevima i ispod razine statističke značajnosti.

Do sada prikazani modeli ne pružaju mogućnost zaključivanja o smjeru povezanosti ovih promjena. Omogućava li povećani obuhvat predškolskom skrbi većem broju žena da se zaposle u narednim godinama? Neke naznake o tome mogu se dobiti testiranjem modela u kojem se promjena obuhvata vrtićima u prethodnoj godini koristi kao prediktor promjene stope zaposlenosti žena u narednoj godini. Model 3 (tablica 2.) prikazuje kako je tako mjeren »efekt ekspanzije vrtića« gotovo jednak onom iz simultanog modela i također na pragu statističke značajnosti.

No što ukoliko se i zaposlenost žena i obuhvat vrtićima mijenjaju uslijed promjene u razini prihoda lokalne zajednice? Da bismo to ispitali, u posljednjem je modelu (model 4) kao prediktor promjene razine zaposlenosti žena uz promjenu obuhvata vrtićima prethodne godine uključena i

Tablica 2.

Regresijski koeficijenti efekta obuhvata predškolskom skrbi na stopu zaposlenosti žena u županiji

Korištena mjera	Broj opservacija	OLS regresija		OLS s panel-korigiranom standardnom pogreškom	GLS regresija	GLS regresija (fiksni efekt)
		β	b (t)	b (z)	b (z)	b (t)
(model 1) Ukupna pojavnost ^{xx}	240	0,865	0,409 ^{**} (28,3 [*])	0,409 ^{**} (75,4)	0,333 ^{**} (21,5)	0,325 ^{**} (20,3)
(model 2) Godišnja promjena	200	0,146	0,049 [*] (2,08)	0,049 (1,48)	0,049 [*] (2,08)	0,044 ⁺ (1,77)
(model 3) Promjena obuhvata u prethodnoj godini	200	0,144	0,049 [*] (2,05)	0,049 (1,27)	0,049 [*] (2,05)	0,039 (1,60)
(model 4) Promjena obuhvata u prethodnoj godini	118 ^{xxx}	0,058	0,017 (0,64)	0,017 (0,53)	0,012 (0,44)	-0,002 (-0,09)
Promjena BDP/st. u prethodnoj godini (fiksne cijene)			0,245	0,038 ^{**} (2,71)	0,038 ^{**} (2,75)	0,037 ^{**} (2,73)

Napomene: Procijenjene z i t vrijednosti naznačene su u zagradama ispod regresijskih koeficijenata. Standardizirani koeficijent β prikazan je samo za OLS specifikaciju. + - p<0,1, * - p<0,05, ** - p<0,01, ^xZbog heteroskedastičnosti, korišten je White »robust« estimator standardne pogreške. ^{xx} Kao korekcija artifičijelnog povećanja broja zaposlenih evidentiranjem zaposlenih u vojsci i policiji od 2004. godine, u regresijski model uključena je *dummy* kontrolna varijabla za razdoblje 2004.-2009. ^{xxx} Samo za razdoblje 2002.-2008.

godišnja promjena BDP-a po stanovniku (u fiksnim cijenama) na razini županije. Uvođenjem ovog indikatora u regresijski model 4 izgubila se je u cijelosti povezanost obuhvata vrtićima u prethodnoj godini sa zaposlenosti u tekućoj godini, dok je 1 postotni bod rasta BDP-a doprinio rastu stope zaposlenosti žena za oko 0,04%.

Konačno, zanima nas i mogućnost ustanovljavanja alternativnog smjera povezanosti ovih promjena. Vodi li možda povećana zaposlenost žena većoj potražnji za vrtićima, što pak vodi većem obuhvatu djece (tablica 3.)?

programima postavi kao zavisna varijabla koju tumačimo prošlogodišnjom promjenom stope zaposlenosti žena, povezanost je nešto snažnija i statistički značajna prema svim kriterijima (model 3, tablica 3.). Dakle, u hrvatskom slučaju postoje naznake da promjena u obuhvatu predškolskim programima slijedi promjene u zaposlenosti žena u većoj mjeri nego što promjena u zaposlenosti žena slijedi promjene u obuhvatu predškolskim programima.

Nadalje, kontrola prirode ove povezanosti uključivanjem promjene BDP-a u protekloj godini ne doprinosi objašnjavaњу

Tablica 3.
Regresijski koeficijenti efekta zaposlenosti žena na obuhvat predškolskom skrbi u županiji

Korištena mjera	Broj opservacija	OLS regresija		OLS s panel-korigiranom standardnom pogreškom	GLS regresija	GLS regresija (fiksni efekt)
		β	b (t)	b (z)	b (z)	b (t)
(model 1) Ukupna pojavnost ^{xx}	240	0,868	1,837 ^{**} (33,96 ^x)	1,837 ^{**} (71,34)	1,981 ^{**} (21,65)	2,008 ^{**} (20,26)
(model 2) Godišnja promjena	200	0,146	0,432 [*] (2,08)	0,432 (1,54)	0,432 [*] (2,08)	0,393 ⁺ (1,77)
(model 3) Promjena zaposlenosti u prethodnoj godini	200	0,196	0,618 ^{**} (2,81)	0,618 [*] (2,28)	0,618 ^{**} (2,81)	0,630 ^{**} (2,63)
(model 4) Promjena zaposlenosti u prethodnoj godini ^{xxx}	118	0,199	0,656 [*] (2,15)	0,656 ⁺ (1,79)	0,653 [*] (2,14)	0,638 ⁺ (1,92)
Promjena BDP/st. u prethodnoj godini (fiksne cijene)			0,021 (0,23)	0,011 (0,16)	0,007 (0,14)	-0,021 (-0,41)

Napomene: za objašnjenje oznaka vidjeti tablicu 2.

Provjerom alternativnog slijeda djelovanja dobiva se nešto snažnija potpora povezanosti nego u simultanoj specifikaciji (model 2, tablica 3.). U slučaju kada se trenutna promjena pokrivenosti predškolskim

promjene u obuhvatu vrtićima, niti umanjuje prethodno ustanovljenu vezu između promjene u zaposlenosti žena u prethodnoj godini i obuhvata vrtićima u narednoj godini²⁷ (model 4, tablica 3.). Ova bi se

²⁷ Raspon godina za koje je bilo moguće ustanoviti BDP na razini županija je manji pa je tako i broj opservacija manji, što znači da se koeficijenti iz prvog, drugog i trećeg te četvrtog modela ne mogu izravno uspoređivati jer se odnose na različite skupove podataka. No tvrdnje u radu koje uspoređuju intenzitet veze u različitim modelima temelje se na dodatnim specifikacijama koje su ograničile broj opservacija na minimalni skup (118 županija/godina).

stabilnost veze (unatoč tome što smo ranije utvrdili da promjena razine zaposlenosti žena slijedi kretanje BDP-a) mogla tumačiti time kako su izravni »motor« promjene obuhvata predškolskom skrbi upravo potrebe nastale zapošljavanjem majki, a ne promjene u bogatstvu lokalne zajednice.

ZAKLJUČNA RASPRAVA

Dok su regionalne razlike u zaposlenosti i radnoj aktivnosti žena u Hrvatskoj dobro poznata činjenica, ovaj rad ukazuje na postojanje još većih regionalnih razlika u pokrivenosti djece predškolskim programima. U takvim okolnostima građani nisu u mogućnosti na jednak način ostvariti pravo na skrb. Naime, Knijn i Kremer (1997.) ističu kako politike skrbi trebaju doprinosti uključujućem i rodno ravnopravnom društvu, a da bi se to postiglo svim se građanima mora osigurati pravo na primanje skrbi²⁸. Uzmemo li u obzir činjenicu da je pravo na primanje skrbi ostvarivo samo onda kada svi građani imaju jednak pristup kvalitetnim i priuštivim uslugama, vidimo da je ono već u terminima pristupačnosti daleko od toga u hrvatskom slučaju. Naime, ne samo da postoje regionalne razlike u ostvarivanju tog prava, već postoje i razlike među različitim skupinama u društvu (npr. zaposleni – nezaposleni), što dodatno doprinosi nejednakostima. Isto tako, decentralizacija može i oslabiti postojeća socijalna prava ako se provodi bez adekvatnog transfera resursa na lokalnu razinu (Kazepov, 2008.). Rezultat su takve politike, što je vidljivo i na primjeru Hrvatske, različita prava koja »stvaraju neravnopravne građane« (Kazepov, 2008.: 22).

Nadalje, ustanovljena je snažna povezanost razine obuhvata sustavom skrbi za

djecu i stope zaposlenosti žena. Odakle ona proizlazi? Jedno tumačenje objašnjavalo bi ove razlike različitim vrijednostima i preferencijama žena prema radu i skrbi za djecu u različitim krajevima Hrvatske, ali nije nam poznata empirijska građa koja bi ovo potvrdila. S druge strane, postoji iskušenje tumačenja kroz kauzalnu prizmu – bilo da je visoka zaposlenost žena »proizvela« visok obuhvat uslugama skrbi, bilo da su razvijene usluge skrbi potaknule rast zaposlenosti žena. Međutim, priložena analiza institucionalnih mehanizama na kojima sustav počiva kao i njihova vrlo snažna korelacija sa županijskim BDP-om (tablica 1.) ukazuju kako stanje oba pokazatelja prvenstveno proizlazi iz razine ekonomskog razvoja pojedine županije. Naime, sustav predškolske skrbi u svom je financiranju decentraliziran i subvencionira se gotovo isključivo iz sredstava lokalnih proračuna pa su tako »bogatije« sredine tradicionalno imale veće mogućnosti za razvoj sustava, ali i za sufinanciranje boravka djece. Istovremeno, u imućnijim županijama veća je stopa radne aktivnosti pa tako i aktivnosti žena, a viši prihodi dodatno olakšavaju pristup uslugama skrbi. Stoga su se razvijenije županije češće nalazile u gornjem desnom kvadrantu oba grafikona, a manje razvijene županije, prvenstveno one u istočnoj Hrvatskoj, u donjem lijevom (slike 5. i 6.). U promatranom desetljeću koje karakterizira kontinuirani ekonomski rast u većini županija povećavale su se vrijednosti oba indikatora, ali nije došlo do većih razlika u relativnom poretku županija. Slijedom navedenog, možemo ponovno vidjeti da ovako postavljen sustav predškolske skrbi, bez mehanizama koji bi »balansirali« razlike među regijama, ne omogućava ujednačen pristup pravima.

²⁸ Uz pravo na primanje skrbi, svim se građanima treba isto tako osigurati i komplementarno pravo na davanje skrbi, odnosno na roditeljske dopuste (Knijn i Kremer, 1997.), koje je u Hrvatskoj centralizirano te pod jednakim uvjetima pristupačno svim građanima.

Iako se te nejednakosti ne produbljuju, još je uvijek zabrinjavajuća činjenica da se one održavaju već godinama.

Središnji upit ovoga rada ispitivao je promjenu razine zaposlenosti žena u odnosu na kretanje razine obuhvata skrbi. Kretanje je zaposlenosti žena značajno slabije povezano s promjenom obuhvata skrbi nego što je to slučaj s njihovim apsolutnim vrijednostima, ali još uvijek iskazuje očekivani smjer (model 2, tablica 2.). Uz pretpostavku linearne ekstrapolacije nalaza korištenog modela pri povećanju obuhvata na 100% stope zaposlenosti žena bi porasle za 3,7% u županijama gdje je trenutni obuhvat 25% (većina istočne Hrvatske), za oko 2,5% u županijama gdje je on oko 50% (npr. Dubrovačko-neretvanskoj županiji), a za oko 1% u županijama gdje je on trenutno najviši (Zagreb i okolica, Istarska županija)²⁹. Ova je povezanost naizgled slaba, ali s obzirom da se odnos na ukupnu stopu aktivnosti žena u dobi od 15 do 64 godina (od čega majke s djecom predškolske dobi čine tek manjinu), usporediva je s nalazima Del Boca i sur. (2008., 2009.).

Međutim, ekstrapolacijom sugerirano povećanje obuhvata vrtićima nije izgledno pri trenutnom institucionalnom ustroju sustava predškolske skrbi koji je lokalno financiran i pruža prioritet već zaposlenim roditeljima. Na tragu sličnog zaključka je nestanak efekta obuhvata skrbi na zaposlenost žena nakon što se u model uključi promjena razine BDP-a u županiji (model 4, tablica 2.).

Konačni upit analizirao je slijed veze. Povezanost je sličnog slabog intenziteta kada se promjena u razini zaposlenosti žena predviđa promjenom razine obuhvata predškolskom skrbi u prethodnoj godini (model 3, tablica 2.). No snažnija je u modelu gdje se obuhvat uslugama skrbi dovodi

u vezu s promjenom razine zaposlenosti u prethodnoj godini (model 3, tablica 3.). Ovaj karakter veze može se tumačiti institucionalnim ustrojem predškolske skrbi. Naime, djeca roditelja koji ne rade jedna su od rijetkih skupina koja nemaju prioritet pri upisu u vrtiće. Time je režim rada vrtića usmjeren na zaposlene roditelje, a potreba roditeljskog sufinanciranja čini ovu investiciju preskupom za nezaposlene roditelje. U tom se svjetlu može tumačiti i nalaz da porast BDP-a ne doprinosi dostupnosti, odnosno rastu obuhvata vrtićima jednom kada je promjena zaposlenosti uzeta u obzir (model 4, tablica 3.). Posljedično, povećanje se obuhvata uslugama skrbi događa nakon što dođe do povećanja razine zaposlenosti žena, kojoj pak u značajnoj mjeri doprinosi rast BDP-a (model 4, tablica 2.). Ovo implicira da je trenutna organizacija predškolske skrbi kao servisa za zaposlene roditelje prepreka, a ne poticaj u zapošljavanju nezaposlenih i radno neaktivnih roditelja te da je za potrebe aktivacije potrebno omogućiti priuštive usluge skrbi za njihovu djecu. Takvo se proširenje obuhvata neće dogoditi bez jasno usmjerenih javnih politika, kao i sredstava osiguranih za tu namjenu. Povećanje obuhvata predškolskom skrbi neće voditi povećanju zaposlenosti ukoliko je pristup uslugama uvjetovan zaposlenošću i ograničen kapacitetima lokalne zajednice. Na istom tragu Del Boca i sur. (2009.) konstatiraju da će socijalne politike usmjerene k reduciranju oportunitetnih troškova djece i pružanju mogućnosti za usklađivanje obiteljskih obveza te plaćenog rada kroz subvencioniranu skrb za djecu ublažiti negativan utjecaj prisutnosti djece na ponudu ženske radne snage.

Važno je napomenuti kako bi za potpuniju sliku zasigurno trebalo pribjeći analizama koje uključuju podatke na individualnoj

²⁹ Linearnom ekstrapolacijom ovdje je hipotetička promjena obuhvata skrbi pomnožena s nestandardiziranim koeficijentom b iz drugog modela u tablici 2.

razini te uvesti i dodatne pokazatelje kao kovarijate u model, prije svega obrazovnu strukturu žena u pojedinoj sredini na što upućuje rad Del Boce i sur. (2008.) i Ger-shuny (2009.) prema čijim se nalazima utjecaj politika mijenja s razinom obrazovanja žena³⁰. Dodatnom bi objašnjenju obuhvata zasigurno doprinijela i informacija o rasprostranjenosti neformalnih oblika skrbi, ali i o visini subvencije za boravak djece o predškolskim programima u pojedinim sredinama, što je zahvat prikladan za neki drugi rad. Također, veze između makropokazatelja ne mogu jasno ukazati na mehanizme povezanosti pojava i odluka na razini pojedinaca. Stoga su za daljnje analize nužni mikropodaci na razini kućanstava, po mogućnosti longitudinalni i međunarodno standardizirani, kakve pružaju studije EU-SILC (*Statistics on income and living conditions*), odnosno istraživanja o korištenju vremena (*Time use survey*) koje će postati dio standardnih statističkih istraživanja u Hrvatskoj pridruživanjem EU-u.

Naravno, treba voditi računa da, kao što naglašava i Esping-Andersen (2002. b), povećanoj zaposlenosti ne doprinosi samo osigurana dostupna i priuštiva skrb, već i druge mjere obiteljske politike kao što su plaćeni roditeljni te važnije roditeljski dopusti, ali i uvjeti rada majki te visina njihovih primanja. Isto tako, ova je rasprava bila primarno usmjerena k sadašnjim i budućim prioritetima zapošljavanja, ali ne i prema dobrobiti djece što isto tako smatramo bitnim aspektom te bi se budući radovi trebali usmjeriti i na važnost te dimenzije predškolskog sustava.

LITERATURA

Averett, S. L., Peters, H. E., & Waldman, D. M. (1997). Tax credits, labor supply, and child care.

Review of Economics & Statistics, 79(1), 125-135. doi:10.1162/003465397556467

Babić, N. (1994). Konceptija, program(i) i stvarnost izvanobiteljskog predškolskog odgoja. *Napredak*, 135(1), 73-80.

Bakotić, M., Kunstek, M., Ljubetić, M., Miljak, A., Vujičić, L., & Milanović, M. (2001). *Prijedlog koncepcije ranog odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Ministarstvo prosvjete i športa, Prosvjetno vijeće.

Bettio, F., & Plantenga, J. (2004). Comparing care regimes in Europe. *Feminist Economics*, 10(1), 85-113. doi:10.1080/1354570042000198245

Blau, D., & Robins, P. K. (1988). Child-care costs and family labour supply. *Review of Economics & Statistics*, 70(3), 374-381. doi:10.2307/1926774

Blau, D., & Tekin, E. (2007). The determinants and consequences of child care subsidies for single mothers in the USA. *Journal of Population Economics*, 20(4), 719-741. doi:10.1007/s00148-005-0022-2

Burić, H., & Džepina, Lj. (2000). Prijelaz iz vrtića u školu - kontinuirani model. *Zbornik radova Učiteljske akademije u Zagrebu*, 2(1), 345-353.

Chiuri, M. C. (2000). Quality and demand of child care and female labour supply in Italy. *Labour*, 14(1), 97-118. doi:10.1111/1467-9914.00126

Connelly, R. (1992). The effects of child care costs on married women's labor force participation. *The Review of Economics and Statistics*, 74(1), 83-90. doi:10.2307/2109545

Črpić, G., & Biščan, Ž. (2000). Muško i žensko između uloge i osobe. Ispitivanje promjene uloga spolova u hrvatskom društvu. *Bogoslovska smotra*, 70(2), 421-442.

Črpić, G., & Koračević, K. (2000). Stavovi hrvatskih građana prema djeci. *Bogoslovska smotra*, 70(2), 343-357.

Čudina-Obradović, M. (1995). Psihološka utemeljenost institucionalnog predškolskog odgoja. *Napredak*, 136(1), 64-76.

Daly, M. (2005). Changing family life in Europe: Significance for state and society. *European Society*, 7(3), 379-398. doi:10.1080/14616690500194001

Daly, M., & Lewis, J. (2000). The concept of social care and the analysis of contemporary welfare sta-

³⁰ Žene s nižim obrazovanjem te posljedično većim troškovima participacije osjetljivije su na promjene u dohotku i cijenama pa kod njih dostupnost javno financirane skrbi ima veći utjecaj na odluku o sudjelovanju na tržištu.

- tes. *British Journal of Sociology*, 51(2), 281-298. doi:10.1111/j.1468-4446.2000.00281.x
- Del Boca, D. (2002). The effect of child care and part time opportunities on participation and fertility decisions in Italy. *Journal of Population Economics*, 15(3), 549-573. doi:10.1007/s001480100089
- Del Boca, D., Pasqua, S., & Pronzato, C. (2008). Market work and motherhood decisions in context. *IZA Discussion Paper No.* 3303.
- Del Boca, D., Pasqua, S., & Pronzato, C. (2009). Motherhood and market work decisions in institutional context: a European perspective. *Oxford Economic Papers*, 61(Suppl. 1), i147-i171. doi:10.1093/oeq/gpn046
- Del Boca, D., & Vuri, D. (2007). The mismatch between employment and child care in Italy: The impact of rationing. *Journal of Population Economics*, 20(4), 805-832. doi:10.1007/s00148-006-0126-3
- Dobrotić, I. (2007). Sastav kućanstva i obiteljski odnosi. U Z. Šučur & L. Japac (ur.), *Kvaliteta života u Hrvatskoj: Regionalne nejednakosti* (str. 61-68). Zagreb: Program Ujedinjenih naroda za razvoj (UNDP) u Hrvatskoj.
- Dobrotić, I., & Laklija, M. (2009). Korelati sukoba obiteljskih i radnih obveza u Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku*, 16(1), 45-63. doi:10.3935/rsp.v16i1.799
- Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i naobrazbe. *Narodne novine*, br. 10/1997, 107/2007.
- Državni zavod za statistiku (2009a). Bruto domaći proizvod za Republiku Hrvatsku, prostorne jedinice za statistiku 2. razine i županije od 2000. do 2006. *Priopćenje Državnog zavoda za statistiku* 12.1.5.
- Državni zavod za statistiku (2009b). Migracija stanovništva Republike Hrvatske. *Priopćenja Državnog zavoda za statistiku*.
- Državni zavod za statistiku (2009c). *Popis stanovništva 2001*. Tablice [datoteke s podacima]. Dostupno na mrežnim stranicama Državnog zavoda za statistiku <http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/Census2001/Popis/Hdefault.html>
- Državni zavod za statistiku (2010a). Bruto domaći proizvod za Republiku Hrvatsku i županije u 2007. *Priopćenje Državnog zavoda za statistiku* 12.1.2.
- Državni zavod za statistiku (2010b). Osnovne škole i dječji vrtići i druge pravne osobe koje ostvaruju programe predškolskog odgoja. *Statistička izvješća Državnog zavoda za statistiku*.
- Državni zavod za statistiku (2010c). Zaposlenost i plaće. *Statistička izvješća Državnog zavoda za statistiku*.
- Državni zavod za statistiku (2010d). Prirodno kretanje stanovništva. *Statistička izvješća Državnog zavoda za statistiku*.
- Esping-Andersen, G. (2002a). A child-centred social investment strategy. In G. Esping-Andersen, D. Gallie, A. Hemerijck & J. Myles (Eds.), *Why do we need a welfare state* (pp. 26-67). Oxford: Oxford University Press.
- Esping-Andersen, G. (2002b). A new gender contract. In G. Esping-Andersen, D. Gallie, A. Hemerijck & J. Myles (Eds.), *Why do we need a welfare state* (pp. 68-95). Oxford: Oxford University Press.
- Esping-Andersen, G. (2006). Socijalna država za XXI stoljeće?. U S. Zrinščak (ur.), *Socijalna država u XXI stoljeću: privid ili stvarnost?* (str. 29-60). Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- European Council (2002). *Presidency Conclusions: Barcelona European Council, 15-16 March 2002*. Posjećeno 10. 7. 2009. na mrežnim stranicama Europskog vijeća http://europa.eu/european-council/index_en.htm.
- Freeman, R. B., & Schettkat, R. (2005). Marketization of household production and the EU-US gap in work. *Economic Policy*, 20(41), 5-50. doi:10.1111/j.1468-0327.2005.00132.x
- Galić, B., & Nikodem, K. (2009). Percepcija rodnih jednakosti i šansi pri zapošljavanju u hrvatskom društvu. Pogled nezaposlenih žena. *Revija za socijalnu politiku*, 16(3), 253-270. doi: 10.3935/rsp.v16i3.855
- Gershuny, J. (2009). *Gendered divisions of labour and the intergenerational transmission of inequality*. Paper presented at the European comparative social research conference, 11-12 December 2009. Paris.
- Han, W. J., Ruhm, C. J., Waldfogel, J., & Washbrook, E. (2009). Public policies and women's employment after childbearing. *IZA Discussion Paper No.* 3937.
- Heinen, J., & Wator, M. (2006). Child care in Poland before, during, and after the transition: Still a women's business. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 13(2), 189-216. doi:10.1093/sp/jxj008
- Jaumotte, F. (2003). Labour force participation of women: Empirical evidence on the role of policy and other determinants in OECD countries. *OECD Economic studies No.* 37.
- Jensen, C. (2009). ESPAnet/JESP doctoral researcher prize essay: Institutions and the politics of chil-

- dcare services. *Journal of European Social Policy*, 19(1), 7-18. doi:10.1177/0958928708098520
- Jenson, J. (2006). The LEGO™ paradigm and new social risks: Consequences for children. In J. Lewis (Ed.), *Children, Changing Families and Welfare States* (pp. 27-50). Cheltenham: Edward Elgar.
- Kamerman, S. B. (2000). Early childhood education and care: An overview of developments in the OECD countries. *International Journal of Educational Research*, 33(1), 7-29. doi:10.1016/S0883-0355(99)00041-5
- Kazepov, Y. (2008). The subsidiarization of social policies: Actors, processes and impacts. Some reflections on the Italian case from a European perspective. *European Societies*, 10(2), 247-273. doi:10.1080/14616690701835337
- Kerovec, N. (2003). (Ne)jednakost žena na tržištu rada. *Revija za socijalnu politiku*, 10(3-4), 263-282. doi:10.3935/rsp.v10i3.105
- Knijn, T., & Kremer, M. (1997). Gender and the caring dimension of welfare states: Toward inclusive citizenship. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 4(3), 328-361. doi:10.1093/sp/4.3.328
- Leinert Novosel, S. (2003). Politika zapošljavanja žena. *Politička misao*, 40(3), 103-127.
- Leira, A. (1994). Concepts of caring: Loving, thinking and doing. *Social Service Review*, 68(2), 185-201. doi:10.1086/604046
- Lewis, J. (2002). Gender and welfare state change. *European societies*, 4(4), 331-357. doi:10.1080/1461669022000022324
- Lewis, J. (2007). Gender, ageing and the »New social settlement«: The importance of developing a holistic approach to care policies. *Current Sociology*, 55(2), 271-286. doi:10.1177/0011392107073314
- Lipovac, M. (1985). *Predškolski odgoj u Hrvatskoj - razvitak mreže predškolskih institucija u razdoblju od 1945. do 1980. godine*. Zagreb: Narodne novine, Pedagoški fakultet Osijek.
- Lister, R. (2006). An agenda for children: Investing in the future or promoting well-being in the present?. In J. Lewis (Ed.), *Children, Changing Families and Welfare States* (pp. 51-66). Cheltenham: Edward Elgar.
- Mahon, R. (2002). Child care: Toward what kind of "social Europe"?. *Social Politics*, 9(3), 343-379. doi:10.1093/sp/9.3.343
- Maleš, D. (1994). Različito shvaćanje suradnje roditelja i profesionalaca. *Napredak*, 135(3), 342-349.
- Matković, T. (2006). Koliko isključeni? Sociodemografski profil, zapošljivost i socijalni kapital siromašnih radnika i kućanstava bez zaposlenih u Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku*, 13(3-4), 271-291. doi:10.3935/rsp.v13i3.437
- Matković, T. (2007). Obuhvat sustavom predškolske skrbi u Hrvatskoj, 1989.-2005. *Revija za socijalnu politiku*, 14(1), 123-125. doi:10.3935/rsp.v14i1.694
- Matković, T. (2008). Tko što radi? Dob i rod kao odrednice položaja na tržištu rada u Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku*, 15(3), 479-502. doi:10.3935/rsp.v15i3.802
- Michel, S. (2006). Introduction: Perspectives on child care, east and west. *Social Politics*, 13(2), 145-150. doi:10.1093/sp/jxj010
- Milanović, M. (2006). Kontinuitet u razvoju: rani utjecaji u kontekstu cjelokupnog razvoja. *Mirisi djetinjstva/Dani predškolskog odgoja županije Splitsko-dalmatinske*, 12(2006), 17-32.
- Milanović, M., Stričević, I., Maleš, D., & Sekulić-Majurec, A. (2000). *Skrb za dijete i poticanje ranog razvoja djeteta u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Targa.
- Ministarstvo gospodarstva rada i poduzetništva & Europska komisija (2008). *Zajednički memorandum o prioritetima politike zapošljavanja Republike Hrvatske (JAP)*. Dostupno na mrežnim stranicama <http://www.iro.hr/hr/javne-politike-visokog-obrazovanja/visoko-obrazovanje-i-trziste-rada/hrvatski-zakoni-i-strateski-dokumenti/>
- Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi (2008). *Nacionalni provedbeni plan za socijalno uključivanje (2007.-2008.)*. Zagreb: Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi.
- Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi & Europska komisija (2007). *Zajednički memorandum o socijalnom uključivanju Republike Hrvatske (JIM)*. Dostupno na mrežnim stranicama http://www.vlada.hr/preuzimanja/razno/zajednicki-memorandum_o_socijalnom_ukljucivanju_republike_hrvatske.
- Nacionalna populacijska politika. *Narodne novine*, br. 132/2006.
- Parera-Nicolau, A., & Mumford, K. (2005). Labour supply and childcare for British mothers in two-parent families: A structural approach. *IZA Discussion Paper No. 1908*.
- Pastuović, N. (2002). Rani odgoj u kontekstu cjeloživotnog učenja. U J. Lepičnik-Vodopivec (ur.), *Cjeloživotnim učenjem korak bliže djetetu* (str. 17-19). Rijeka: Dječji vrtići Rijeka.
- Puljiz, V. (2005). Demografske promjene i socijalna politika. U D. Živić, N. Pokos & A. Mišetić (ur.), *Stanovništvo Hrvatske – dosadašnji razvoj i per-*

- spektive (str. 97-117). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Puljiz, V., & Bouillet, D. (ur.) (2003). *Nacionalna obiteljska politika*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Puljiz, V., & Zrinščak, S. (2002). Hrvatska obiteljska politika u europskom kontekstu. *Revija za socijalnu politiku*, 9(2), 117-138. doi:10.3935/rsp.v9i2.170
- Randall, V. (2000). Childcare policy in the European states: Limits to convergence. *Journal of European Public Policy*, 7(3), 346-368. doi:10.1080/13501760050086071
- Ribar, D. C. (1991). Child care and the labour supply of married women: Reduced form evidence. *The Journal of Human Resources*, 27(1), 134-165. doi:10.2307/145915
- Ribar, D. C. (1995). A structural model of child care and the labour supply of married women. *Journal of Labor Economics*, 13(3), 558-597. doi:10.1086/298385
- Rostgaard, T. (2002). Caring for children and older people in Europe – a comparison of european policies and practice. *Policy Studies*, 23(1), 51-68. doi:10.1080/0144287022000000082
- Saraceno, C. (2008). *Gender and care: Old solutions, new developments?*. San Domenico di Fiesole: Robert Schuman Centre for Advanced Studies.
- Topolčić, D. (2001). Muškarci to ne rade: podjela rada u obitelji. *Društvena istraživanja*, 10(4-5), 767-790.
- Viitanen, T. K. (2005). Cost of childcare and female employment in the UK. *Labour*, 19, 149-170. doi:10.1111/j.1467-9914.2005.00325.x
- Vlada Republike Hrvatske (2005). *Nacionalni akcijski plan zapošljavanja 2005.-2008.* Zagreb: Vlada RH.
- Vojnović, F., Križić, M., & Tadić R. (ur.) (1997). *Nacionalni program demografskog razvitka*. Zagreb: Ministarstvo razvitka i obnove.
- Zakon o predškolskom odgoju i naobrazbi. *Narodne novine*, br. 10/1997, 107/2007.
- Zrinščak, S. (2008). Obiteljska politika. U V. Puljiz, G. Bežovan, T. Matković, Z. Šučur & S. Zrinščak (ur.), *Socijalna politika Hrvatske* (str. 279-336). Zagreb: Pravni fakultet u Zagrebu.
- Wincott, D. (2006). Paradoxes of new labour social policy: Toward universal child care in Europe's »most liberal« welfare regime?. *Social Politics*, 13(2), 286-312. doi:10.1093/sp/jxj011

Summary

FEMALE EMPLOYMENT AND ACCESS TO CHILD CARE SERVICES IN CROATIA: IS THERE A CONNECTION?

Ivana Dobrotić, Teo Matković, Jelena Baran

*Department of Social Work, Faculty of Law, University of Zagreb
Zagreb, Croatia*

Accessible child care services are crucial for overcoming work-family conflict and enabling uninterrupted career flow for both parents. This claim is strongly supported by research findings and is being advocated by both European and Croatian strategic documents. The main goal of this article is to establish existence, strength and direction of association between female employment rate and child care coverage in Croatia at county level in the 1998-2009 period. We have established existence of substantive and stable regional differences in both child care coverage and female employment rate. A strong correlation between these two indicators exists, but the association between their yearly changes is far weaker. Various specifications of regression models upon this panel indicated strong intervening role of yearly change in county-level GDP in explaining employment rate, while lagging the trend in child care coverage for one year did not change the results. Association is more robust when changes in child care coverage are being predicted by changes in female employment level in the previous year. These findings suggest that current organization of child care system in Croatia does not entice substantial increase in female employment and fails to provide equal access to care services for all its citizens.

Key words: Croatian child care system, female employment, child care, regional development inequalities.

